

RESPUBLIKA MA'NAVIYAT VA MA'RIFAT MARKAZI
IJTIMOIY-MA'NAVIY TADQIQOTLAR INSTITUTI

YANGI O'ZBEKISTONDA MA'RIFATLI SHAXS TARBIYASI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari

(IKKINCHI QISM)

Toshkent – 2023

O'UK: 821.512.133-1

KBK: 72.52

D 14

“Yangi O‘zbekistonda ma’rifatli shaxs tarbiyasi: muammo va yechimlar”: Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Toshkent: «Ganjina» nashriyoti, 2023. 636-bet.

Mas’ul muharrir:

Olimjon DAVLATOV

filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

To‘plab, nashrga tayyorlovchilar:

**M.Kaxarova, M.Musayev, Sh.To‘rayev, B.Qodirov, Sh.Axrorova,
K.To‘rayev, A.Madraximov, X.Serobov, N.Xusanova**

Ushbu to‘plamda **“Yangi O‘zbekistonda ma’rifatli shaxs tarbiyasi: muammo va yechimlar”** mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasiga yuborilgan ilmiy maqolalar jamlangan. Shuningdek, to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-fevraldagi PF-27-sonli Farmoni bilan tasdiqlangan “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasini “Insonga e’tibor va sifatli ta’lim yili”da amalga oshirishga oid DAVLAT DASTURI”da belgilangan vazifalarning ijrosini ta’minlash maqsadida Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti tomonidan tayyorlandi.

To‘plam siyosatshunoslik, sotsiologiya, din, falsafa, ma’naviyat, ta’lim yo‘nalishlari mutaxassislari, ilmiy tadqiqotchilar, magistr va bakalavr talabalar hamda keng o‘quvchilar ommasiga mo‘ljallangan.

ISBN: 978-9943-9321-8-0

© Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti, 2023

© «Ganjina» nashriyoti, 2023

TA'LIMNING TURLI BOSQICHLARIDA UZLUKSIZ MA'NAVIY TARBIYA JARAYONINI TASHKIL ETISH YO'LLARI

Raximov Minhojiddin

I. Karimov nomidagi T oshkent

davlat texnika universiteti

3- bosqich tayanch doktoranti

Annotatsiya: maqolada mez o'zgaruvchan dunyoda yetishib chiyotgan yoshlarning dunyoqarashi, qobiliyati, iste'dodi, ichki imkoniyatlarini, o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlari tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: yoshlar ma'naviyati, ilm-ma'rifat, ma'naviy tarbiya, iste'dod, uzluksizlik, uzviylik, tamoyillar

Tez o'zgaruvchan dunyoda yetishib chiyotgan yoshlarning dunyoqarashi, qobiliyati, iste'dodi, ichki imkoniyatlarini, o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini tadqiq etish tendentsiyalari kuzatilmoqda. Yosh avlodning shaxs va sub'ekt sifatida shakllanishi, aqliy rivojlanishi, tarbiyalanganlik darajasini yuksaltirish maktabgacha ta'lim tashkilotlaridan boshlanadi. Ushbu jarayonning samarali tashkil etilishi va boshqarilishi ta'lim tizimining uzluksizligini ta'minlash sharti bo'lib xizmat qiladi, chunki yosh va murg'ak qalblar bilan olib boriladigan pedagogik jarayon ularning rivojlanishiga ijobiy ta'sir qiladi. Mamlakatda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019-yil 3-maydagi PQ-4307-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, yoshlarni mustaqil hayotga dunyoqarashi keng, faol fuqarolar etib tarbiyalash maqsadida qator Farmon va Qarorlar ishlab chiqilayotganligidan barchamiz xabardormiz. Bu borada 2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida nazarda tutilgan aholi, ayniqsa yoshlar tarbiyasi bilan bog'lik vazifalarni samarali amalga oshirish, ularni tinch-osoyshta hayot uchun eng zarur tayanch kompetensiyalar bilan ta'minlash masalasi davlat siyosatining eng asosiy vazifasini belgilaydi. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda eng yetkchi faktorlar quyidagicha belgilandi:

1. Ma'naviy tarbiyani baholashning ilmiy asoslangan indikatorlarini ishlab chiqish.
2. Tarbiya jarayonida uzluksizlik, uzviylik tamoyillariga tayangan holda

avvalo, onaning homiladorlik davrini to'g'ri tashkil etish, go'daklar va bolalarni ma'naviy tarbiyalash bo'yicha asosiy yo'nalishlarni belgilash.

3. Yoshlarda Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi muhim fazilatlarini bolalikdan boshlab bosqichma-bosqich shakllantirish;

4. Homiladorlik davridan boshlab 30 yoshgacha davom etadigan uzluksiz ma'naviy tarbiyani amalga oshirishda ota-ona, tarbiyachi, o'qituvchi, uzluksiz ta'lim muassasalari va mahalla jamoatchiligidan o'zaro samarali hamkorligi mexanizmini ishlab chiqish va hayotga joriy etish.

5. Aholining farzand tarbiyasi bo'yicha bilimlarini, pedagogik madaniyatini oshirish, fuqarolarni uzluksiz ma'naviy tarbiyaning jahon tajribasida sinovdan o'tgan samarali pedagogik texnologiyalari, usullari va amalga oshirish shakllari bilan muntazam tanishtirib boorish.

6. Ommaviy axborot vositalari, shu jumladan, Internet jahon axborot tarmog'i orqali tarqatilayotgan g'arazli axborotlar, odob-axloqni yemiruvchi illatlar, yoshlarni zalolatga boshlovchi buzg'unchi g'oyalarga karshi sog'lom dunyokarashni shakllantirish.

7. Uzluksiz ma'naviy tarbiyani tashkil etishda davlat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va xususiy sektorning hamkorligini samarali yo'lga qo'yish. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi joylarda amaliy faoliyat olib botishning asosiy mezonini hisoblanadi. Bir xalqning yuksalishi, taraqqiy etishi uchun unga yetakchi(lar) kerak. Rivojlanish yo'lida xalqqa yo'l ko'rsatadigan, zulmatda nur bo'ladigan oydinlarga doim ehtiyoj sezilgan. Jadidlarning shiorini bilasizmi? Ularning shiori "Jasorat. Ma'rifat. Fidoiylilik" edi. Xalq ma'rifatini yuksaltirish, ijtimoiy-siyosiy ongini o'stirish, qaramlikdan chiqib mustaqillikka erishish kabi bir qator ishlarni o'zlariga maqsad qilib olishgan edi. Ana shunday oydinlardan biri Munnavar qori Abdurashidxonovdir. "Qanday qullik tushdi"dir. Unda muallif xalqlar qanday qilib qaram bo'lib qolishgani, o'z erkinini qanday qo'ldan boy bergani obrazli tarzda oddiy usul bilan yoritib berilgan. Bu uni o'quvchiga tushunishiga qiyinchilik tug'dirmaydi, eng asosiysi esa mohiyatni anglashiga sabab bo'ladi. Jadid adabiyotining yetakchilaridan biri Fitratning "Najot yo'li" kitobida yoshlarni ilm olishga, yurt qayg'usi bilan yashashga, harakatdan to'xtamaslikka chorlashi bo'ldi. Fitratning g'oyalari, she'rlari biz yoshlar uchun juda katta motivatsiya vazifasini bajara olar ekan. Ayovsiz raqobatbardoshlikka asoslangan bozor iqtisodiyoti tezkor, tadbirkor, har

qanday sharoitga ko'ra ish tuta biladigan, maqsadga erishish vositalarini to'g'ri tanlaydigan, ularni zamonaviy talablariga ko'ra jadallik bilan yangilay oladigan faol shaxslarga juda katta ehtiyoj, muhtojlik sezmoqda. Bunday yangi avlod kadrlari qanday yuzaga chiqadi? Ularga ta'lim-tarbiya berishda, zamonaviy boshqarishda nimalarga e'tibor qaratish lozim? Yosh avlodni tarbiyalashda, ijodkor yoshlarni boshqarish va o'qitish metodikasida ham evolyusion o'zgarishlarni taqazo etadi. To'g'ri, ijodkorlarni o'qitishda adabiyot fani – bu fanning tarixi va rivojlanish bosqichlarini o'rganish, bu bosqichlarning har biriga xos bo'lgan asosiy unsurlarni tahlil qilish, badiiy asarni qiyoslash. Mushohada qilish va uni o'quvchilar tomonidan qabul qilinishidagi o'ziga xos xususiyatlarni ko'rsatish, badiiy asarni tahlil qilishda ularning tur va janr xususiyatlariga e'tibor berish, ta'lim bosqichlarida faqat badiiy asarning o'zini emas, balki ularga bog'liq ravishda adabiy nazariy tushunchalarni ham o'rganish zaruriyatini va yo'l yo'riqlarini ko'rsatish, boshqaruv pedagogikasining ijtimoiylashuvida, maxsus darslarini tashkil etishda, fanlardan sinfdan tashqari va mustaqil ishlarni tashkil etish, ularning og'zaki va yozma nutqlarini o'stirish yo'llarini ko'rsatish lozimligini asoslaydi. Ijodiy tafakkur sohibini tarbiyalashda asosiy pedagogik—ijtimoiy omillar sifatida quyidagilarga asosiy e'tibor qaratish kerak: birinchidan, o'quvchilar mustaqil faoliyat yuritishlariga, ikkinchidan, ko'proq kichik tadqiqotlar o'tkazishga yo'naltirilganida, uchinchidan, ularning o'z ustilarida muntazam ishlashi uchun sharoit yaratilganida, to'rtinchidan, ijodiy ishlarni tashkil etish yo'llarini ko'rsatilishi kabilarga e'tibor berish zarur bo'ladi. Ijodkor o'quvchi ma'naviyati adabiyot, tarix fanlarini o'qitish metodikasi orqali ko'proq shakllanadi. Mazkur fanlarni chuqur o'rganish ta'limga bo'lgan e'tibor tufayli o'zining asl o'zanlarini topib bormoqda. Endilikda ijtimoiy fanlarni o'qitish nazariyasi va amaliyotida bir xillikdan qochish, rang-baranglikka intilish tamoyillarining tobora kengroq tarzda ko'zga tashlanayotgani seziladi. Bu adabiy hodisalarga nisbatan estetik yondashuvning ustuvorlashib borayotganida, madaniy merosga nisbatan munosabatlarning haqqoniylashayotganida, ko'plab adabiy hodisalarga nisbatan ilmiy baholarning o'zgarib, ularning o'zlariga xos va mos xususiyatlaridan kelib chiqilayotganligida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, pedagogika va ijtimoiy fanlarni o'qitish tizimiga oid ta'limda davlat ta'lim standarti va milliy ta'lim konsepsiyasini yaratilganligining o'ziyoq, ijtimoiy hayot – jamiyat uyg'unligining asosiy mezoni ekanligiga yana bir karra insoniyatni ishontiradi. Ta'limdagi ochiqlik va shaffoflik uning bevosita takomillashib, maksimal darajaga

ko'tarilayotganligining o'zi, jarayonning uzluksiz davomiyligiga ishoradek. Ushbu tizimda an'anaviy ta'limdagi eng yaxshi yutuqlarni saqlab qolgan holda jahon ilm-fani, xususan, boshqaruv psixologiyasi, pedagogikasi hamda metodikasi sohasidagi yangi va yaxshi na'munalarga uyg'unlashish tamoyilini yaqqol yuzaga chiqmoqda. Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SHavkat Mirziyoevning 2017 yil 22 dekabrda Oliy Majlisga qilgan murojaatnomasida, "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilanishiga qaratilgan innovatsion rivojlanish yuliga o'tmokdamiz. Bu bejiz emas, albatta, chunki zamon hiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oyaga va innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya, bu - kelajak degani. Biz buyuk kelajagimizni barpo etishni bugundan boshlaydigan bo'lsak, uni aynan innovatsion g'oyalar, innovatsion yondashuv asosida boshlashimiz kerak" – deb ta'kidlagan edi.[1]

Ijodkor yoshlarga ta'lim va tarbiya berish borasidagi ustuvor vazifalarga muvofiq holda kadrlar tayyorlashning mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish, xalqaro standartlar darajasida oliy malakali mutaxassislar tayyorlash uchun lozim bo'lgan shart-sharoitlar yaratish masalalariga alohida e'tibor qaratish, o'qitishdagi ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadlar uyg'unligi metodologik asos sifatida qabul qilinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. *Shavkat Mirziyoyev "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019-yil 3-maydagi PQ-4307-son qarori.*

2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-4947-sonli «2017-2021 yillarda O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni // O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari to'plami. 2017 y..6-son, 70-modda*

3. *Mirziyoev SH. "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limni tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-sonli Farmoni. – Elektron manba: lex.uz/docs/3412785.*

4. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 24.01.2020-y*

5. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarni ma'naviy – ahloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora tadbirlari to'g'risida"gi 14.08.2018 – yildagi PQ 39-07sonli qarori.*

6. Mirziyoev SH. Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha beshta muhim tashabbus. –Elektron manba: <https://www.gazeta.uz/oz/2019/04/03/5-tashabbus/>.

7. Fitrat "Najot yo'li T.", 2022 y. G.Gulom. 123 –b.

TA'LIM VA TARBIYA MASKANLARIDA YOSH KADRLARNI TAYYORLASHDA KOMPETENTLIKNI TAKOMILLASHTIRISH

Janonova Sitora Berdinazarovna

Toshkent davlat agrar universiteti

Samarqand filiali doktoranti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim va tarbiya uyg'unligining asosiy bosqichi, zamonaviy ta'lim jarayonida yosh kadrlarda kompetentlikni oshirish zarurati, uning bosqichlari, ilmiy va falsafiy yondoshuvlar muhim o'rin tutadi. Ta'lim falsafasida "kompetentlik" integratsiya jarayonini jadallashtiruvchi omil ekanligi alohida ta'kidlab o'tiladi.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kompetentlik, ta'lim va tarbiya, integratsiya, falsafiy qarashlar, hayot kompleksi, kommunikativ kompetensiya, ijtimoiy, madaniy, kollektiv, intellekt, axborot va ta'lim texnologiyalari.

Bugungi kunda ta'lim va tarbiya maskanlari o'zining dunyo miqyosida jadal rivojlanib borayotgan texnologik taraqqiyot va hayotning barcha jabhalarida raqobatning tobora ortib borayotgan darajasi bilan ajralib turadi. Zamonaviy ta'limning eng muhim maqsadi, jamiyat va davlatning ustuvor vazifalaridan biri - vatanimizning axloqiy, mas'uliyatli, tashabbuskor va barkamol fuqarosini tarbiyalashdir. Har bir ta'lim beruvchining orzusi - mustaqil fikrlay oladigan, o'z fikrlarini erkin bayon eta oladigan, omma oldida savol bera oladigan va ularga javob topa oladigan, mavjud muammolarni bartaraf qilish yo'llarini izlay oladigan bilimdon yoshlarni tarbiyalashdir. Bu shuni anglatadiki, yosh kadrlarni tayyorlashda ta'lim dargohlarida maktab bo'ladimi, oliy ta'lim dargohi bo'ladimi, nafaqat o'tmishdagi yutuqlarni, balki kelajakda foydali bo'lgan usul va texnologiyalarni ham o'rganish kerakdir.

Ilmiy izlanishlar natijasiga ko'ra "kompetentlik" ta'lim tizimida yosh mutaxassislarni tayyorlash jarayoni uchun zarurat sifatida qaralmoqda. Bu esa o'z navbatida boshqaruvchi tomonidan alohida bilim, ko'nikma va malakalarning o'zinigina emas, balki egallanishi lozim bo'lgan har bir

20.	Egamova Anbarjon Atanazarovna Texnologiya fani o'qituvchilarida kasbiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik omillari va tarkibiy qismlari	105
21.	Axmedov Akmal Yusufovich Bo'lajak psixologlarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish muammosini o'rganilganligi	111
22.	Amirov Nurbek Ta'lim sohasidagi islohotlar: muammolar va yechimlar	119
23.	Qulmatov Norqobil Eshmamatovich Yangi O'zbekistonda o'quvchi yoshlarni ma'rifatli qilib tarbiyalashning o'ziga xos jihatlari	124
24.	Najimova Dilnavoz Bolalar adabiyoti ta'lim muassasalarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtiruvchi vosita sifatida	128
25.	Toshpulatova Kamola Xurshed, qizi Alikulov Abdumo'min Ismatovich Maktab o'quvchilarida ma'naviy - ma'rifiy tarbiyani shakllantirishda buyuk siymolar obrazidan foydalanish	132
II.TA'LIM MUASSASALARIDA IJTIMOY-MA'NAVY MUHITNI SOG'LOMLASHTIRISH METODIKASI HAMDA TARG'IBOTNING YANGI TEXNOLOGIYALARI		
26.	Nabiyev Farxod Xamidovich Ta'lim tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlar samardorligini oshirishda "halollik vaksinasi"ning o'rni	137
27.	Xudayberdiyev Oybek Gafurovich Umumta'lim maktabi o'quvchilarida konfliktologik madaniyatni rivojlantirishning refleksiv modeli	142
28.	Садыкова К.А Формирование экологической культуры подрастающего поколения при выполнении внеклассной работы на уроках биологии	147
29.	Abbasov Behzod Baxtiyorovich O'quvchilarda altruistik fazilatlarni rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribalar tahlili	152
30.	Yorqulov Hakimbek Otaqulovich O'zbekiston sanoatlashishidagi yetishmayotgan bo'g'in	157
31.	Tilloyeva Shahlo, Aminjonova Charosxon, Asrorov Akmal Chiniqqan talaba qizlarimizni qo'llab-quvvatlash - sog'lom kelajagimiz garovidir	160
32.	Karimova M.A, Khodjaeva G.A Fan etikasi: olimning axloqi va mas'uliyati	166
33.	Xalikov Yuldosh, Soriyev Xolmurod Harbiy ta'lim muassasalarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishdagi samarali targ'ibotda ofitser-o'qituvchi (komandir)lar o'rni va roli	172
34.	Boyzaqova Umida Ashirali qizi Innovatsion texnologiyalar vositasida umumiy o'rta ta'lim maktablarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni tashkil etish va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish	178
35.	Усманов Алишер Шарафиддинович Роль и значение физической подготовки в образовательных учреждениях мвд в процессе формирования патриотизма у курсантов	182
36.	Raximov Minhojiddin Ta'limning turli bosqichlarida uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayonini tashkil etish yo'llari	188

YANGI O‘ZBEKISTONDA MA’RIFATLI SHAXS TARBIYASI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari
(IKKINCHI QISM)

Nashriyot litsenziya raqami
AAN^o 0039 10-dekabr, 2019-yil.

«Ganjina» nashriyoti Toshkent, Yunusobod 11-2-14.
Telefon: (71) 225-82-99, +99 893-549-13-66

2023-yil 10-iyulda bosishga ruhsat etildi. Bichimi 70x100 1/16.
« PT Serif» garniturası. 19,9 bosma taboq. Adadi 140 nusxa.

«MERIT PRINT» MChJ bosmaxonasida bosildi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani,
Sh.Rustaveli ko’chasi 91-uy.
Tel: +998 90 000 06 63